

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 13/3 2024 s. 945-957, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**TARAMA SÖZLÜĞÜ'NDE OLUMSUZ İNSAN KARAKTERLERİNİ ADLANDIRAN
SÖZLERİN DUYGU ULAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Özgül ÖZBEK*

Geliş Tarihi: 21 Mart 2024

Kabul Tarihi: 9 Haziran 2024

Öz

Çalışmada *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* adlı eserden hareketle Türkçede insanın olumsuz karakterlerini gösteren sözlerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Eser Türkçenin en önemli sözlüklerinden biridir ve Türkçenin tarihsel sürecini ortaya çıkarması bakımından araştırmacılar için çok önemli bir kaynak kitap niteliğindedir. İnsanın olumsuz karakterlerinin birçok yönü vardır. Örneğin eserde insanın cimriliği *cığan* “cimri, bahil, hasis” sözleriyle, cahilliği *bilmez* “bilmeyen, cahil” veya *bilüsüz* “bilgisiz, cahil” gibi sözlerle, cesaretsizliği *babak* “korkak” sözüyle yer almaktadır. Eserde insanın hangi olumsuz karakterlerinin hangi sözlerle ifade edildiğini tespit etmek, Türkçe kavram dünyasının zenginliğini ortaya koymak, dolayısıyla Türkçenin gücünü göstermek açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Tarama Sözlüğü, karakter, kavram, söz varlığı, cimrilik.

**WORDS MENTIONED IN “TARAMA SÖZLÜĞÜ” INDICATING
NEGATIVE SIDES IN HUMAN CHARACTER**

Abstract

In this paper, it is aimed to reveal the words showing the human negative character in Turkish, based on the work named "XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü" (Browsing Dictionary with testimonials collected from books written in Turkish in 13th Century). This work is not only one of the most important Turkish dictionaries but also a significant source for researchers in terms of revealing the historical process of Turkish language. There are many aspects of negative side of human character. For instance, here human stinginess is defined as: *cığan* “parsimonius”, his ignorance as: *bilmez* “ignorant” or *bilüsüz* “ignorant”, his discouragement as: *babak* “coward”. It is important to set which negative characters are stated in which words to reveal the richness of the world of Turkish notion, and therefore to display the power of Turkish language

Keywords: Tarama Sözlüğü, human character, concept, vocabulary, stinginess.

* Arş. Gör. Dr.; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ozgulozbek@comu.edu.tr

Giriş

İnsan, yaşamını sürdürmesi için ona gerekli olan her şeyi tanıması, hayatını nasıl sürdüreceğine yön vermesi gibi birçok nedenden dolayı kavramları adlandırma gereği hissetmiştir. Kişi arzularını, isteklerini, olan veya olacak bir durumu dile getirirken çeşitli sözcüklerden faydalanır. Huber, dünyanın sonsuz nesne ve olgular bütünü olduğunu ve bunun ilk bakışta bir karmaşa gibi görüldüğünü dile getirerek insanların, aralarındaki benzerliklere göre nesne ve olguları gözlemleyip gruplayarak kavramları oluşturduğunu, kavramlara verilen adlara da sözcük dendiğini dile getirmiştir (Huber, 2013, s. 149-150). Bu kavramlar da kendi arasında çeşitli sınıflandırmalara tabi olabilmektedir. Özellikle insanların karakter dünyasının çeşitliliği, bu karakterlere sahip olan ya da sahip olanlarla iletişim kurmak zorunda olanlar tarafından tanımlanması ve bilinmesi gerekli alanlardan biri olmuştur.

Öncelikle olumsuz kavramının tanımına göz atılacak olursa; Türkçe Sözlük'te *olumsuz* sözcüğüne şu anlamlar verilmiştir:

1. Yapıcı ve yararlı olmayan, hiçbir sonuca ulaşmayan, gözetilen amaca veya beklenilene uygun olmayan, menfi, negatif.
2. Onaylamayan, kabul etmeyen, aleyhte olan.
3. *mec.* Davranışları beğenilmeyen, yıkıcı düşünceleri olan, zararlı, menfi.
4. *db.* Olumsuzluk anlatan (kelime, cümle), menfi.
5. *fel.* Bir şeyi inkâr eden, inkâr veya ret özelliği taşıyan (2011, s. 1800).

Bunun yanında olumsuzluğun sadece dil bilgisi açısından ele alındığı tanımlar da vardır. Örneğin Korkmaz *olumsuzluğu*: “Cümlede yüklem bildirdiği oluş ve kılışın olumsuz olarak gerçekleştiğini gösteren dil bilgisi kategorisi. Türkçede fiile olumsuzluk kavramı *-mA-* ekiyle, ad cümlelerinde *değil* kelimesinin eklenmesiyle verilir.” (Korkmaz, 2007, s. 162) şeklinde açıklamıştır.

İmer vd. konuyu *olumsuz / olumsuzluk* başlığı altında “Tümcenin içerdiği anlamın bir bölümünü ya da bütünü yadsımayı anlatan süreç ya da yapı” şeklinde tanımlayarak, yüklemi eylem olan tümcelerde eyleme *-mA* ekinin eklenmesi, yüklemi adsıl olan tümcelerde *değil* parçacığı ve *yok* sözcüğünün kullanımıyla Türkçede üç ayrı yapının olumsuzluk belirttiğini bildirmiştir (İmer vd., 2019, s. 205).

Diğer taraftan olumsuzluk konusu bugüne kadar birçok çalışma tarafından çeşitli açılardan incelenmiştir. Örneğin;

Olumsuzluk kavramı, temel olarak iki alanda değerlendirilebilir: biçimbirimsel düzlemde ve söylemsel/bağlamsal düzlemde. Biçimbirimsel düzlemde olumsuzluk, bir nesnenin veya durumun yokluğunu belirtebildiği gibi bir eylemin de gerçekleşmediğini ekler veya olumsuzluk bildiren zarf, bağlaç, fiil gibi kelime türleriyle anlatmaktadır. Söylemsel / bağlamsal düzlemdeki olumsuzlukta ise devreye yüzey yapıdan ziyade derin yapı girmektedir. Bu durumda kelimenin anlamında çağrışımlar, mecazlar, sezdirmeler, inkârlar, kinaye ve taşlamalar rol oynamaktadır. Dolayısıyla olumsuzluğu yalnızca kelime ya da yalnızca bağımsız biçimbirimler boyutuyla incelemek doğru bir yaklaşım olmamaktadır (Hirik, 2014, s. 351).

açıklamasında Hirik olumsuzluğun, dilin gerek biçim gerekse anlam alanlarında incelenebilen bir konusu olduğundan söz eder.

Erten ise *+sIz* eki üzerine yaptığı bir çalışmada olumsuzlukla ilgili şunları söyler:

Olumsuz terimi bir şeyin zıddı, karşıtı; bulunmama, içermeme, yokluk anlamındadır. Fakat biz olumsuz kelimesine, tasvip edilmeyen, doğru olmadığı herkes tarafından kabul edilen vb. başka anlamlar da yükleriz; hatta olumsuz terimini bu anlamıyla kabul ederiz. Örneğin: Yalan söylemek, insanların arkasından konuşmak, hile yapmak gibi. Oysa +sLz eki ile yapılan kelimelere bakıldığında hep karşıtlık, bulunmama, yokluk özellikleriyle karşılaşırız: parasız (adam) örneğinde parasız, parası olmayan anlamındadır. Peki, parasız bir adam olumsuz bir adam mıdır? Hayır. Buna karşılık hile yapmak olumsuz bir davranıştır (Erten, 2007, s. 1169).

Hengirmen ise *olumsuzluğu* “Belirli bir bilgiyi, yargıyı, olayı vb.yi gerçekleşmeme, geçerli olmama, bulundurmama vb. açılardan aktarma durumu.” olarak tanımlamıştır (Hengirmen, 1999, s. 286).

Börekçi; nesne, kavram veya durumun kişiye göre istenen ya da istenmeyen olmasının ad, sıfat ve fiilleri de etkilediğini, “güzel, iyi, mutlu...” gibi sıfatların, “başarı, orman, vatan” gibi isimlerin, “kazan-, yüksel-...” gibi fiillerin “olumlu” duygular uyandırdığını, “çirkin, kötü...” gibi sıfatların, “deprem, savaş...” gibi isimlerin ve “kork-, ağla-...” gibi fiillerin ise olumsuz çağrışımlar yarattığını belirtir. Tüm bunların yanında “üçgen, bir, yol, git-...” gibi yansız nitelik, kavram ve eylemlerden de söz ederek, nesne veya durumun içerdiği iyi-kötü, güzel-çirkin gibi karşıtlıklarının anlam bilim düzeyinde “duyuşsal ulamı” (catégorie thymique) oluşturduğu varsayırsa bu karşıtlıklardan ilkinin “olumluluk” (euphorie), ikincisinin “olumsuzluk” (dysphorie) üçüncüsünün “genellik” (aphorie) kavramıyla ortaya konabilen diziler (paradigmalar) oluşturduğunu belirtir (Börekçi, 2003, s. 45-46).

Hirik duygu değerinin bir kelime ya da kelime grubunun sözlük anlamı dışında bazen özel, çoğu zaman da genel duygusal anlam alanını gösterdiğini belirterek kelimelerin farklı nedenlerle sözlük anlamıyla bağlantılı / bağlantısız olarak çeşitli duyguları temsil edebildiğini ve çağrışım değerleri taşıyabildiğini dile getirir (Hirik, 2017, s. 1731).

İlhan ve Kabadayı *Türk Dilinde Olumsuzluk* adlı çalışmalarında konuyu anlamsal ve yapısal olmak üzere iki başlıkta incelemişlerdir. Buna göre söz konusu çalışmada olumsuzluğun anlamsal boyutuyla ilgili şu bilgiler verilir:

Olumlu anlam taşıyan kelimelerin bağdaştırmalar veya alışılmamış bağdaştırmalar yoluyla olumsuz bir çağrışım değeriyle sözdiziminde kullanılması, sözdiziminde kelimelere yüklenen anlamlarla olumsuz bir durum ifade etmesi anlamsal olumsuzluktur. Ayrıca dilin bilinmeyen tarihlerinden itibaren olumsuz anlamlar yüklenerek dil sistemi içerisinde kullanılan bütün isim, sıfat, fiil gibi olumsuz anlamlı kelimeler ile sözdizimine olumsuzluk anlamı katan bağlaç, edat gibi görevli kelimeler de anlamsal olumsuzluk içerisinde değerlendirilmelidir” (İlhan ve Kabadayı, 2017, s. 33).

Öte yandan yine aynı çalışmada olumluluk ya da olumsuzluğun her zaman ek ya da kelimelerle ifade edilmediğinin, bazen olumsuz şekillerle olumlu durumun, bazen de olumlu anlam taşıyan kelimelerle olumsuz bir durumun ifade edilebildiği belirtilerek aşağıdaki örnekler verilir:

“*Ne çalıştı ne dinlendi, zamanını boşa harcadı* (Hem çalışmadı hem de dinlenmedi, zamanını boşa harcadı.) (Yapısal olumluluk-anlamsal olumsuzluk)

Beyni sulanmış adamdan ne hayır çıkar? (Beyni sulanmış adamdan bir hayır çıkmaz) (yapısal olumluluk- anlamsal olumsuzluk)

Bu çocuk çirkin değil. (Bu çocuk güzel.) (Yapısal olumsuzluk-anlamsal olumluluk) (İlhan ve Kabadayı, 2017, s. 34).

Tüm bu açıklamalardan yola çıkılacak olursa en genel bakış açısıyla ifade edilmek istenen düşüncelerin insanın görüşüne bağlı olarak istenen, sevilen, yararlı görülen özelliklerin olumlu; aksi durumların olumsuz olarak nitelendiğini, bunu dile getiren cümlelerin kuruluş biçiminin belirli özellikler taşıdığını belirtmek gerekir. Konu bu hâliyle hem biçimsel hem de anlamsal açıdan ele alınabilmektedir. Dolayısıyla olumsuzluk kavramı hem dil bilimsel hem de anlam bilimsel boyutuyla değerlendirilmesi gereken bir konudur.

İnsan karakterleri, çağrıştırdığı duygulardan hareketle olumlu veya olumsuz anlama sahip olabilmektedir. Bu çalışmada *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde (I-VI. Cilt)* (TS) yer alan olumsuz olarak nitelenebilecek insan karakterlerine ait söz varlığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Türkçenin söz konusu tarihsel gelişim sürecinde olumsuz insan karakterlerini hangi sözcüklerle karşıladığını belirlemenin dönemin konuyla ilgili söz varlığını ortaya çıkarmak açısından alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nün* (TS) (I-VI Cilt) taranmasıyla elde edilen insanın olumsuz karakterlerini adlandıran sözcükler, yine söz konusu eserde bu sözcüklere verilen anlamlar ve olumsuz olarak nitelenen karakterlerin ortak özelliklerden yola çıkılarak sınıflandırılması üzerinedir. Dolayısıyla çalışma, olumsuzluğun anlamsal boyutuyla ilgilidir. Çalışmada öncelikle Sözlük taranarak olumsuz insan karakterlerine ait sözcükler elde edilmiş, daha sonra Sözlük'teki anlamları dikkate alınarak duygu ulamı açısından sınıflandırılmış ve her başlık altında sözcükler, Sözlük'te verilen anlamlarıyla yer almıştır. Sözlük'te sözcüklere birden fazla anlam verildiği de görülmektedir. Böyle durumda sözcüğün sadece bir anlamı dikkate alınmış ve uygun başlık altında değerlendirilmiştir.

1. Tarama Sözlüğü'nde Olumsuz İnsan Karakterleri

1.1. Açgözlü

soğumsuz: Kanaatsız, tamahkâr, haris, pisboğaz. (TS V, s. 3498)

sok: Harîs, tamahkâr. (TS V, s. 3499)

1.2. Ağzı bozuk

dili zifir: Ağzı bozuk. (TS II, s. 1153)

sol ağızlu: Aksi, ters konuşan, şom ağızlı. (TS V, s. 3504)

yoğun sözlü: Kaba sözlü. (TS VI, s. 4635)

1.3. Aptal- Ahmak

beynisüz: Beyinsiz, ahmak, anlayışsız, kafasız. (TS I, s. 529)

ende baş: Sersem, akılsız baş. (TS III, s. 1466).

göñüllü: 4. Bön, sersem. (TS III, s. 1770)

mank: Ahmak, akılsız, mankafa, sersem. (TS IV, s. 2796)

sankı, (sañgi): Şaşkın, sersem, ahmak, şüphe ve tereddüt içinde. (TS V, s. 3304)

sıñarı: 1. Aşağılık, bayağı, yoksul, akıl yoksulu. (TS V, s. 3431)

usdan alu: Akılsız, akıldan mahrum, akıl yoksulu. (TS VI, s. 3993)

uya: 1. Ahmak, sersem, ebleh, uysal. (TS VI, s. 4022)

1.4. Beceriksiz

çolpa, (çulpa): Bön, beceriksiz, âciz, zavallı. (TS II, s. 939)

emsiz: Beceriksiz. (TS III, s. 1465)

yalpak: 1. Şaşkın, beceriksiz. (TS VI, s. 4258)

1.5. Bencil

kendözün görücü, (kendin görücü): Hotbin, bencil. (TS IV, s. 2419)

1.6. Cahil

bilmez: Bilmeyen cahil. (TS I, s. 567)

bilüsüz: Bilgisiz, cahil. (TS I, s. 575)

cahilceler: Cahillik durumunda olanlar. (TS II, s. 747)

1.7. Cana Kasteden

kanlu: Katil. (TS IV, s. 2237)

1.8. Cimri-Müsrif

avcı delik: Para tutmaz. (TS I, s. 282)

cığan: 1. Cimri, bahil, hasis. (TS II, s. 765)

cimri: 1. Soysuz, hasis, âdi, değersiz, sefil, ayak takımı, baldırı çıplak. (TS II, s. 774)

var yimez: Pinti, hasis. (TS VI, s. 4163)

1.9. Çirkin-Pis

dürük yüzlü, (dürük, yüzü dürük): Buruşuk suratlı, ekşi yüzlü, abus. (TS II, s. 1334)

yiğrenci: İğrenç, pis, mürdar. (TS VI, s. 4597)

1.10. Dalkavuk, Yaltakçı

dilkicek: Dalkavuk, yaltakçı. (TS II, s. 1153)

yaldak, (yaltak): Riyakâr, mütebasbıs, yaltaklanan, müdaheneci, dalkavuk, mürai. (TS VI, s. 4232)

1.11. Dedikoducu

kovcu, (koğcu, koğucu, kovucu): Münafık, gammaz, kov getirip götüren. (TS IV, s. 2676)

1.12. Değersiz

asılsız: Soysuz, asaletsiz. (TS I, s. 244)

aşağa kalmış: Pespaye, furûmaye, alçak. (TS I, s. 260)

çımara, (çumara) : Önemsiz adam, fakir. (TS II, s. 897)

eksikli, (eksüklü): 1. Eksiği bulunan, kusurlu, âciz, kemter. (TS III, s. 1412)

girindi: Ne idiği belirsiz. (TS III, s. 1705)

yaramaz: Faydasız, boş, uygunsuz, zararlı, fena, kötü. (TS VI, s. 4325)

1.13. Doğru Yolda Olmayan

yavuz yollu: Kötü gidişli. (TS VI, s. 4433)

1.14. Duygusuz

duyusuz (tuyusuz): Duygusuz, hissiz. (TS II, s. 1298)

1.15. Fitneci

kumsu: Tezvirci, ara bozan. (TS IV, s. 2731)

1.16. Geçimsiz

erçel: Namert, hırçın, yaramaz, huysuz. (TS III, s. 1489)

uğumsuz: Geçimsiz, aç gözlü. (TS VI, s. 3925)

yavuz dirliklü: Geçimsiz, huysuz. (TS VI, s. 4424)

1.17. Günahkâr

yazuklu: Günahkâr, suçlu, mücrim. (TS VI, s. 4464)

1.18. Hafifmeşrep

başı yelli, (başı yellü, başı yillü): Hafif-meşrep, havalı. (TS I, s. 440)

yeyni başlı, (yiyini başlı): Ağır başlı olmayan, hafifmeşrep. (TS VI, s. 4560)

yeynicek: 1. Hafifmeşrep. (TS VI, s. 4560)

yeyni kişi: Hafifmeşrep, boşboğaz. (TS VI, s. 4563)

1.19. Hain

inamsız: Hain. (TS III, s. 2077)

1.20. Hırsız

eli yaramaz: Hırsız, eli uzun. (TS III, s. 1440)

kara uğrusu: Gece hırsız; serseri. (TS IV, s. 2279)

1.21. Hileci

kayış baldır, (kayış baldırlu, kayış baldurlu, kayış ayaklu): 2. Hileci, dolandırıcı. (TS IV, s. 2384)

kulmaş: Aldatıcı, hilekâr, sahtekâr, herzegû, kalleş, terbiyesiz. (TS IV, s. 2726)

yaramsık: Güzel görünmeye çalışan, hilekâr. (TS VI, s. 4331)

1.22. Hoyrat- Kaba

horyat: Hoyrat, huysuz, kaba. (TS III, s. 1923)

iri hulu: Sert, haşin, kaba. (TS III, s. 2089)

taslak: 2. Haşin, hoyrat, ahmak. (TS V, s. 3766)

1.23. İftiracı

karacı, (karacı): 3. İftiracı. (TS IV, s. 2257)

1.24. İki Yüzlü

iki dillü: Münafık, iki yüzlü. (TS III, s. 2022)

1.25. İnatçı- Dikbaşlı

kür: Aksi, dik başlı. (TS IV, s. 2774)

öneğü, (öneği (II), üneği): İnatçı. (TS V, s. 3097)

öngül: Anût, muannit, inatçı. (TS V, s. 3103)

yañaz, (yañuz): İnatçı, aksi, huysuz, kavgacı. (TS VI, s. 4270)

1.26. Kıskaç

günücü: Kıskaç, hasetçi. (TS III, s. 1875)

içi yatlu: Kötü düşünceli, kalbinde fesat bulunan. (TS III, s. 2007)

kızkaç: Kıskaç. (TS IV, s. 2545)

1.27. Kibirli

bıyığı yelli: Kibirli, gururlu. (TS I, s. 543)

burunlu: Mağrur, kibirli. (TS I, s. 716)

gönüllü: 3. Kibirli. (TS III, s. 1770)

kendüyi görmüş, (kendüyi görücü): Kendini beğenmiş, hodbin, kibirli, bencil. (TS IV, s. 2435)

ofudak, (ofudak burun): Kibirli, burnu havada, kendini beğenmiş. (TS V, s. 2923)

ofuducu: Büyüklenci, burnu havada. (TS V, s. 2923)

sorudak: Somurtkan, kibirli. (TS V, s. 3518)

sorutkan: Somurtkan, kibirli. (TS V, s. 3520)

1.28. Korkak

babak: Korkak. (TS I, s. 357)

kuş yürekli: Korkak, yüreksiz. (TS IV, s. 2754)

yüreksüz, (yüreksiz): 1. Korkak, cesaretsiz. (TS VI, s. 4773)

1.29. Kötü kalpli- kötü düşünceli

avan: Zorba, fesatçı, kötü adam. (TS I, s. 281)

çetin: Hayırsız. (TS II, s. 871)

hayta: Zorba, âsi, şaki. (TS III, s. 1907)

içi eğri: Kötü kalpli, içinde kötü niyet olan. (TS III, s. 2000)

içi kara: Kara gönüllü, fena kalpli. (TS III, s. 2000)

- iri huy:** Kötü huy. (TS III, s. 2090)
- kara er:** Kötü adam. (TS IV, s. 2259)
- karañu gönüllü:** Siyah kalpli, kötü düşünceli. (TS IV, s. 2277)
- yaramaz sanıcı:** Sûi-zan sahibi, kötüye yoran. (TS VI, s. 4330)
- yatlu, (yatlı):** Kötü, şom, âdi, fena. (TS VI, s. 4390)
- yavuz, (yavız):** 1. Fena, kötü. (TS VI, s. 4418)
- yavuz adlu:** Bednam. (TS VI, s. 4423)
- yavuz gönüllü:** Kötü niyetli, bozuk vicdanlı. (TS VI, s. 4425)
- yavuz hulu, (yaramaz hulu):** Kötü huylu, fena tabiatlı. (TS VI, s. 4426)
- yavuz işlü:** Fesatçı, müfsit, kötü davranışlı. (TS VI, s. 4427)
- yavuz sanıcı:** Bedhah, kötü yürekli. (TS VI, s. 4430)
- yavuz sanılı:** Kötü düşünceli. (TS VI, s. 4431)
- yüreksüz, (yüreksiz):** 2. Kötü kalbli. (TS VI, s. 4773)

1.30. Merhametsiz

- bağrı katı:** Merhametsiz. (TS I, s. 377)
- cığan:** 2. İnsafsız, düşmanca hareket eden. (TS II, s. 765)
- katı yürek, (katı gönüllü):** Taş yürekli, insafsız, merhametsiz. (TS IV, s. 2350)
- taş bağır:** Katı yürekli. (TS V, s. 3768)
- yoğun gönüllü:** Katı yürekli. (TS VI, s. 4634)

1.31. Nâmert

- erliksiz:** 1. Nâmert, insaniyetsiz. (TS III, s. 1506)
- kişiliksiz:** Nâmert, insaniyetsiz. (TS IV, s. 2586)

1.32. Namussuz

- gidi:** Deyyus, kaltaban. (TS III, s. 1701)
- kurumsak:** Deyyus, pezevenk. (TS IV, s. 2748)

1.33. Obur

- boğazı kulu:** Pisboğaz, obur. (TS I, s. 629)
- sümdük, (sümsük):** Aç gözlü, pisboğaz, tufeyli. (TS V, s. 3619)

1.34. Onursuz

- başı aşağı:** Kabahatli, şerefsiz. (TS I, s. 431)

1.35. Sabırsız

- canı azacuk:** Sabırsız. (TS II, s. 750)

1.36. Saygısız-Edepsiz

deñsiz: Münasebetsiz, saygısız. (TS II, s. 1086)

şaltak: Çığırtkan, arsız. (TS V, s. 3647)

utsuz (udsuz): Hayasız, saygısız, kaba davranışlı. (TS VI, s. 4008)

yönetsiz: Usûl, âdâp bilmeyen. (TS VI, s. 4690)

yönsüz: 2. Uygunsuz, usûlsüz, tertipsiz, kötü yaradılışlı, hayasız. (TS VI, s. 4691)

1.37. Şımarık

ölçüm: 3. Şımarık. (TS V, s. 3078)

1.38. Tembel

dungun: Durgun, hareketsiz, işe yaramaz (adam). (TS II, s. 1257)

elgin (elkin, ilgin): Garip, âciz, miskin, sefil. (TS III, s. 1431)

erincek: Üşengen, tenbel. (TS III, s. 1499)

tulaz, (tolaz): Âciz, işsiz güçsüz, derbeder. (TS V, s. 3850)

uya: 2. Kâhil, tembel. (TS VI, s. 4022)

üşengen: Tembel, çok üşenen, ihmalci. (TS VI, s. 4113)

1.39. Utanmaz

katı yüzlü: Sırnaşık, arsız, utanmaz, hayasız. (TS IV, s. 2350)

yüz berklıği: Utanç duymama, sıkılmazlık. (TS VI, s. 4780)

yüzü berk: Sıkılması utanması olmayan, katı yüzlü. (TS VI, s. 4796)

1.40. Yağmacı

karacı, (karacı): 1. Yağmacı, gönül teshir eden. (TS IV, s. 2257)

1.41. Yalancı

avurdu yelli, (avurdu yellü) : Lâfazan, palavracı. (TS I, s. 287)

iki sözlü: Birbirini tutmaz sözler söyleyen. (TS III, s. 2028)

ipi çürük: Sözüne güvenilmeyen, kararında durmayan. (TS III, s. 2086)

söz uğrusu: Kandırıp aldatan, şarlatan. (TS V, s. 3558)

yalan: Yalancı, vefasız, sözünde durmaz. (TS VI, s. 4227)

1.42. Diğer

saçı biçik: Bir kötüleme, yerme sıfatı. (TS V, s. 3214)

aykaklık: Kovuculuk, münafıklık. (TS I, s. 327)

pek yüzlülük: Katı yüzlülük, utanmazlık. (TS V, s. 3185)

şışkinlik: Kibir, azamet, gurur. (TS V, s. 3670)

yaramaz gönüllülük: Kötü kalblilik, kötü düşüncelilik. (TS VI, s. 4329)

yavuzluk: 2. Huysuzluk, azgınlık. (TS VI, s. 4428)

2. Sonuç

Çalışmada XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü'nün (I-VI Cilt) taranmasıyla elde edilen insanın olumsuz karakterlerini adlandıran sözcükler Sözlük'teki anlamlarından yola çıkılarak *Kötü kalpli- kötü düşünceli*(18), *Aptal-Ahmak* (8), *Kibirli* (8), *Değersiz* (6), *Tembel* (6), *Merhametsiz* (5), *Saygısız-Edepsiz* (5), *Yalancı* (5), *Cimri-müsrif* (4), *Hafifmeşrep* (4), *İnatçı- Dikbaşı* (4), *Ağzı bozuk* (3), *Beceriksiz* (3), *Cahil* (3), *Geçimsiz* (3), *Hileci* (3), *Hoyrat- Kaba* (3), *Kıskanç* (3), *Korkak* (3), *Utanmaz* (3), *Açgözlü* (2), *Dalkavuk-Yaltakçı* (2), *Çirkin-Pis* (2), *Hırsız* (2), *Nâmert* (2), *Namussuz* (2), *Obur* (2), *Bencil* (1), *Cana Kastaten* (1), *Dedikoducu* (1), *Doğru yolda olmayan*(1), *Duygusuz* (1), *Fitneci* (1), *Günahkâr* (1), *Hain* (1), *İftiracı* (1), *İki yüzlü* (1), *Onursuz* (1), *Sabırsız* (1), *Şımarık* (1), *Yağmacı* (1), ve *Diğer* (6) olmak üzere kırk iki başlık altında duygu ulamı açısından sınıflandırılmıştır. Toplam 134 sözcük ilgili başlık altında söz konusu eserde verilen anlamlarıyla yazılmıştır. Buna göre en fazla sözcük *Kötü kalpli- kötü düşünceli*, *Aptal-Ahmak*, *Kibirli*, *Değersiz*, *Tembel* başlıkları altındadır.

Elde edilen veriler biçim bilgisi açısından ele alınacak olursa; öncelikle olumsuz karakterlerin tek sözcükle anlam bulduğu gibi kelime grubuyla da ifade edildiği görülmektedir.

Tek sözcükten oluşan olumsuz karakterler: *sok*, *cimri*, *horyat*, *çetin*... gibi isimlerden oluşan yapılar sayılabilir. Bunun yanında **isim+II ekiyle:** *gönüllü*, *kanlı*, *eksikli*, *yazuklu*, *burunlu*, *yatlu*; **isim+ sIz ekiyle:** *soğumsuz*, *emsiz*, *beynisüz*, *bilüsüz*, *inamsız*, *asılsız*, *duyusuz*, *uğumsuz*, *yüreksüz*, *erliksiz*, *kişiliksiz*, *deñsiz*, *utsuz*, *yönetsiz*, *yönsüz*; **isim+CI ekiyle:** *yiğrenci*, *karaçı*, *günücü*, *ofuducu*; **isim+cAk ekiyle:** *dilkicek*, *yeynicek*; **fiil+-cAk ekiyle** *erincek*; **fiil+mAz ekiyle:** *bilmez*, *yaramaz* yapılarını örnek verebiliriz. Burada bir şeyden yoksun bulunma anlamı katan +sIz eki ve bu ekin aksine sahip olma anlamı katan +II ekinin, ayrıca +CI ekinin karakterleri ifade eden sözcükleri oluşturan ekler olarak kullanıldığının bir kez daha altını çizmek gerekir.

Birden fazla sözcükten oluşan olumsuz karakterler: Birden fazla sözcüklerden oluşan yapıların olumsuz karakterleri ifade ettiği görülmektedir. Bunları da kendi aralarında;

İsim+isim kalıbında: Bir sıfat ve ismin bir araya gelmesiyle kurulan bir yapıdır: *yeyni kişi*, *iri huy*, *kara er*, *katı yürek*...

İsim(+I) + isim kalıbında: Bu yapıda yukardaki sıralamanın aksine bir isim ve sıfatın yan yana geldiği görülür. İsim iyelik eki almıştır: *dili zifir*, *avcı delik*, *eli yaramaz*, *içi eğri*...

İsim+ isim(+I): Belirtisiz isim tamlaması olan bu yapıda iyelik ekinin belirtilen görevindeki isme eklendiği görülür: *kara uğrusu*, *söz uğrusu*, *yüz berkligi*....

İsim +isim (+II): Bu birleşik yapıda ikinci ismin +II eki aldığı görülmektedir: *sol ağzlu*, *iri hulu*, *iki dillü*, *içi yatlu*...

İsim(+I)+ isim(+II): İlk ismin iyelik, ikinci ismin +II eki olarak oluşturduğu yapılarıdır: *avurdu yelli*, *bıyığı yelli*, *başı yelli*.

İsim +fiil: Bir isim ve yardımcı fiilin bir araya gelerek birleşik fiil oluşturduğu bir yapıdır: *aşağa kalmış*.

İsim+fiil(+IcI): İsmın bir fiille birliktelik kurduğu bu yapıda fiilin –IcI eki aldığı görülmektedir: *yaramaz sanıcı, yavuz sanıcı, kendözün görücü*.

Yukarıdaki sınıflandırmalar dışında *ende baş ve usdan alu* örneklerinin de bulunduğunu belirtmek gerekir.

Kaynaklar

- Börekçi, M. (2003). Türkçe öğretimi bakımından dil bilgisi terimi ve kavram olarak olumluluk-olumsuzluk, *TDAY Belleten 2001*, 44, 45-61.
- Erten, M. (2007). +Sız eki olumsuzluk eki midir? *Turkish Studies*. 2(4), 1168-1173.
- Hengirmen, M. (1999). *Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hirik, S. (2014). Kesinlik ve olumsuzluk ilişkisine kipsel yaklaşım. *Turkish Studies*, 9(12), 349-367.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi atasözlerinde akrabalık bildiren kelimeler ve duygu değerleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1726-1746.
- Huber, E. (2013). *Dilbilime giriş*. İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.
- İlhan, N. ve Kabadayı, C. (2017). *Türk dilinde olumsuzluk*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy A. S. (2019). *Dilbilim sözlüğü* (3. baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük* (11 baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1963). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü I (A-B)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1965). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla Tarama Sözlüğü II (C-D)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1967). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü III (E-İ)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1969). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü IV (K-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1971). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü V (O-T)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1972). *XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü VI (U-Z)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Extended Abstract

The subject of this study is to reveal the vocabulary of human characters that can be characterized as negative in Turkey Turkish based on *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (Vol.I-IV) TS*.

Initially, a general definition of the concept of negativity was made. Then, definitions from various studies in which the concept is discussed both formally and semantically are given.

Based on the explanations, it is stated that the thoughts to be expressed from the most general point of view, depending on the point of view of the person, the features that are liked and seen as useful are characterized as positive and the opposite situations are characterized as negative, and that the sentences that express this have certain characteristics in the way they are organized. In this way, the subject can be handled both formally and semantically. Therefore, the concept of negativity is an issue that needs to be evaluated both grammatically and semantically.

Characters can have positive or negative meanings based on the emotions they evoke. The study focuses on the words naming the negative characters of human beings, the meanings given to these words in *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (Vol.I-IV)TS*, and the classification of the characters characterized as negative based on common characteristics. The study is therefore concerned with the semantic dimension of negativity.

The study also includes the classification of the words that name negative human characters in the work in question together with their meanings in the same dictionary.

In the conclusion section, the data obtained based on all these classifications are evaluated. According to this;

Negatively characterized characters obtained by browsing *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (Vol.I-IV) TS* are as follows:

evil hearted - evil minded (18), Brainless (8), Arrogant (8), Unworthy (6), Lazy (6), Merciless (5), Disrespectful - Unkind (5), Liar(5), Stingy-generous(4), Flirtatious(4), Stubborn- headstrong(4), Foul-mouthed(3), Incompetent(3), Ignorant(3),Difficult (3), Cheater(3), Vulgar-Rude (3), Jealous(3), Coward(3), Shameless (3), Greedy(2), Flatterer- Obsequious(2), Ugly-Filthy (2), Thief(2), Cowardly (2), Rascal (2), Gourmand (2), Selfish(1), Murderous (1), Gossiping (1), Not on the Right Path(1), Insensitive (1), Troublemaker (1), Sinner(1), Traitor(1), Defamer(1), Hypocritical(1), Dishonest(1), Impatient(1), Spoiled(1), Looter(1), and Other(6) therefore under a total of forty-two headings, 134 words were categorized in terms of emotion and their meanings in the work in question were written. Maximum number of words is under the headings of *evil hearted - evil minded, Brainless, Arrogant, Unworthy, lazy*.

If the data obtained are analyzed in terms of morphology; first of all, it is seen that negative characters are expressed with more than one word as well as with a single word.

Negative characters composed of a single word: sok, cimri, horyat, çetin... etc.

Besides, with noun+II suffix: gönüllü, kanlı, eksiklü, yazuklu, burunlu, yatlu; with noun+sIz suffix: soğumsuz, emsiz, beynisüz, bilüsüz, inamsız, asılsız, duyusuz, uğumsuz, yüreksüz, erliksiz, kişiliksiz, deñsiz, utsuz, yönetsiz, yönsüz; with noun+CI suffix: yiğrenci, karaçı, günücü, ofuducu; with noun+cAk suffix: dilkicek, yeynicek; with verb+-cAk suffix: erincek; with verb+-mAz suffix: bilmez, yaramaz. It should be underlined once again that the suffix +sIz, which gives the meaning of lacking something, and the suffix +II, which gives the meaning of having, as well as the suffix +CI, are used as suffixes that form words expressing characters.

Negative characters composed of more than one word: It is seen that structures consisting of more than one word express negative characters. These are also divided among themselves;

Noun + noun form: It is a structure formed by combining an adjective and a noun: yeyni kişi, iri huy, kara er, katı yürek...

Noun(+I) + noun pattern: In this form, contrary to the above sequence, a noun and an adjective appear together. The noun has received a possessive suffix: dili zifir, avcı delik, eli yaramaz, içi eğri...;

Noun + noun(+I): In this structure, which is an indefinite noun phrase, it is seen that the possessive suffix is added to the noun in the specified position: kara uğrusu, söz uğrusu, yüz berklığı...

Noun +noun (+II): In this compound structure, it is seen that the second noun receives the suffix +II: *sol ağızlu, iri hulu, iki dillü, içi yatlu...*

Noun(+I)+noun(+II): These are the structures formed by the first noun taking the possessive suffix and the second noun taking the +II suffix: avurdu yelli, bıyığı yelli, başı yelli;

Noun + verb: It is a structure formed by a noun and a verb together: aşığa kalmış.

noun+verb(+IcI): In this structure in which a noun is combined with a verb, it is seen that the verb takes the -IcI suffix: yaramaz sanıcı, yavuz sanıcı, kendözün görücü;

Apart from the above classifications, it should be noted that there are also examples of ende baş and usdan alu.